

INKLYUZIV TA'LIM ISHTIROKCHILARINI PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNI SAMARALI TASHKIL ETISH

M.A.Tilakova

*Jizzax viloyat PYaMO 'MM "Pedagogika va psixologiya,
ta'lim texnologiyalari" kafedra mudiri. p.f.f.d.(PhD)*

Annotatsiya: Bugungi kunda muhim bosqichda turgan ta'lim turlaridan biri inklyuziv ta'limni ta'kidlash mumkin. O'qituvchilar bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorligini shakllantirish uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar asoslanadi, bu esa andragogik ta'limi nazariyasini boyitadi. Hozirgi vaqtda inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mazmuni o'rganishning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Kalit so'zlar: O'qituvchilar bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorligini shakllantirish, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarga asoslanadigan ta'lim, inklyuziv ta'lim jarayoni, o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga erishish

Аннотация: Одним из видов образования, которое сегодня находится на критической стадии, можно выделить инклюзивное образование. Педагоги обосновывают организационно-педагогические условия формирования готовности детей к инклюзивному образованию, что обогащает теорию андрагогического образования. В настоящее время одним из основных направлений изучения становится содержание психолого-педагогического сопровождения субъектов инклюзивного образования.

Ключевые слова: воспитатели формирование готовности детей к инклюзивному образованию, воспитание на основе организационно-педагогических условий, инклюзивный образовательный процесс, духовно-нравственное воспитание учащихся, достижение физически здорового и энергичного формирования ребенка.

Annotation: One of the types of education that stands at an important stage today, inclusive education can be highlighted. To form the readiness of teachers for inclusive education of children, organizational and pedagogical conditions are based, which enrich the theory of andragogical education. Currently, the content of psychological and pedagogical support for the subjects of inclusive education is becoming one of the main areas of study.

Keywords: formation of readiness of teachers for inclusive education of children, education based on organizational and pedagogical conditions, the process of

inclusive education, spiritual and moral education of students, the achievement of the physically healthy and energetic formation of the child.

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida, “Uzluksiz ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta‘lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish, umumiy o‘rta ta‘lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo‘lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o‘rganish” vazifalari belgilangan. 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi mazmunida mazkur vazifalar ijrosi maktabda ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish, innovatsion jarayonlarni boshqarish, o‘quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga yo‘naltirish, umumiy o‘rta ta‘limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va boshqarishga kompetent menejerlarni tayyorlashni taqozo etadi.

Ta‘lim jarayoni haqida gap ketganda bugungi kunda muhim bosqichda turgan ta‘lim turlaridan biri inklyuziv ta‘lim turini aytib o‘tish joizdir. Ma‘lumki, inson har doim o‘shish va rivojlanishdadir. Shunday ekan, inson kamolotiga ta‘sir etuvchi omillarnig ilmiy-nazariy mohiyatini barcha pedagogik faoliyat yurituvchilar to‘g‘ri tushunishlari lozim. Har bir pedagog, o‘z pedagogik faoliyatini turli xil sharoitlarda va jamoalarda insonlar ta‘sirida amalga oshiradi. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanish davrida, mutaxassislarda axborotlarni o‘zlashtirish va qayta ishlash, ularni kasbiy faoliyatda qo‘llash bilan bog‘liq ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan birga, tizimli ravishda mustaqil o‘z-o‘zini shaxsiy va kasbiy rivojlantirish kompetensiyasining shakllanganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek ta‘limda, kattalar ta‘limida o‘qituvchilarning bolalarni inklyuziv ta‘limga tayyorgarligini rivojlantirish jarayonining tarkibiy va dinamik xususiyatlari mintaqaning pedagogik salohiyatining integratsiyasi, bosqichlarning uzluksizligi va izchilligi asosida aniqlanadi. Andragogik ta‘limi nazariyasiga asoslangan holda malaka oshirish tizimida o‘qituvchilarning bolalarni inklyuziv ta‘lim olishga tayyorligini rivojlantirish texnologiyasi ishlab chiqildi. O‘qituvchilar bolalarni inklyuziv ta‘limga tayyorligini shakllantirish uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar asoslanadi, bu esa kattalar ta‘limi nazariyasini boyitadi. Bugungi kunda inklyuziv ta‘lim tizimini rivojlantirishdan asosiy maqsadi - ta‘lim olish uchun teng imkoniyatni ta‘minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta‘lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat‘iy nazar ta‘limda muvaffaqiyatga erishishi uchun quyidagi zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari mavjudligini ta’kidlab o‘tar ekanmiz, avvalo inklyuziv ta’lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish maqsadli malaka oshirish kurslari orqali inklyuziv ta’lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashni samarali tashkil etishni yo‘lga qo‘yish zarur.

- inklyuziv ta’lim berishning zamonaviy nazariyalarini o‘zlashtirish, inklyuziv ta’lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazlarini tashkil etish hamda ta’lim berishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashga sharoit yaratish ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish;

- o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish metodik qo‘llanma va tavsiyalarni ko‘paytirish;

- inklyuziv ta’lim tizimi joriy etilgan umumta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo‘lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;

- inklyuziv ta’limni joriy etishda avvalo chekka hududlarda joylashgan, o‘quvchilar soni kam bo‘lgan umumta’lim maktablaridagi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitishga e’tibor qaratish;

- inklyuziv ta’lim sifatini mustaqil baholash tizimini shakllantirish va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qo‘shimcha pedagogik ta’lim xizmatlarini yo‘lga qo‘yish;

- xalq ta’limi sohasida rahbar kadrlar tayyorlash bo‘yicha standartlashtirilgan dastur ishlab chiqish, ularga inklyuziv ta’limni amalga oshirish mexanizmlarini ko‘zda tutuvchi o‘quv kurslarini kiritish;

- masofaviy kurslarni yo‘lga qo‘ygan holda, inklyuziv ta’lim tizimi joriy qilingan umumta’lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi pedagoglarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi samaradorligini kuchaytirish va qamrovini kengaytirish;

- pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalarining “Maxsus pedagogika” ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha qabul parametrlarini oshirish;

- inklyuziv ta’lim tizimi joriy etilgan umumta’lim muassasalarida yosh o‘qituvchilarni, ularning xizmat mavqeyi o‘shini hisobga olgan holda, kasbiy qo‘llab-quvvatlash va hamkorlikda ishlash mexanizmini takomillashtirish alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga inklyuziv ta’lim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash yuzasidan pedagog xodimlar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish;

- inklyuziv ta’limda o‘qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish.

- inklyuziv ta’lim jarayonida o’quvchilarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog’lom va baquvvat shakllanishiga erishish:

- inklyuziv ta’lim muassasalarida o’quvchilar uchun sog’lom ovqatlanish tamoyillarini ommalashtirish alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar uchun sport to’garaklarini tashkil qilish;

- fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari tomonidan ota-onalar o’rtasida inklyuziv ta’lim tizimi to’g’risida tushuntirish ishlarini olib borish;

- rivojlangan mamlakatlarning ilg’or tajribasini o’rgangan holda inklyuziv ta’lim tizimi joriy qilingan ta’lim muassasalarida o’quvchilar o’rtasida zo’ravonlik (bulling) ning oldini olishga qaratilgan dasturlarni joriy etish;

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ko’rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida:

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar ta’lim oladigan ta’lim muassasalari binolariga qo’yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash zarur;

alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o’qitiladigan ta’lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo’llanmalar, turli kasblarga o’qitishga mo’ljallangan uskuna va jihozlar bilan ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; Inklyuziv ta’limga jalb qilingan alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning ta’lim-tarbiyasi uchun qo’shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o’z ichiga olgan tashabbusni amaliyotga tatbiq etish:

- “Barkamol avlod” bolalar maktablari to’garaklarida inklyuziv ta’lim ishtirokchilarining qamrovini oshirish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni madaniyat va san’at muassasalariga keng jalb etish;

alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni jismoniy tarbiya va sportga jalb etish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o’rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni yo’lga qo’yish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o’rtasida kitobxonlikni keng targ’ib qilish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchi-qizlarning kasbiy ko’nikmalarini rivojlantirish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning madaniyat, san’at, sport va boshqa yo’nalishlarda erishgan yutuqlari to’g’risida targ’ibot tadbirlarini o’tkazish. O’quvchining sog’lig’ini saqlash va mustahkamlash, sog’lom va sog’lig’i bilan bog’liq muammolari bo’lgan o’quvchi shaxsining har tomonlama barkamol rivojlanishi imkoniyatlarini oshirishga e’tibordan chetda qolmasligi kerakligini hech qachon yodimizdan chiqarmasligimiz zarur. Hozirgi vaqtda inklyuziv ta’lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo’llab-quvvatlash mazmuni o’rganishning asosiy yo’nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Bu jarayon alohida ta’lim ehtiyojli bolaning

ijtimoiy muhitga samarali integratsiyalashuvini ta'minlashga, uning o'zini o'zi belgilashiga, o'zini o'zi anglashiga, o'zini o'zi tasdiqlashiga hissa qo'shishga qaratilgan barcha ta'lim subyektlarining faoliyati bilan o'zaro bog'liqdir. Psixologik va pedagogik yordam muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashish va har qanday ta'lim tashkiloti talabalarining shaxsiy hayoti va kasbiy o'zini o'zi belgilashi bilan bog'liq turli vaziyatlarda maqbul yechimlarni tanlashning zaruriy shartidir. Inklyuziv ta'limning barcha ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish g'oyasi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- inklyuziv ta'limni umumta'lim muassasalarining amaliy faoliyatida rejalashtirish va amalga oshirish uchun asos sifatida qo'llab-quvvatlashning xilma-xilligini hisobga olish.

Yuqoridagilar bizga inklyuziv ta'lim sharoitida ta'lim jarayoni ishtirokchilarini qo'llab-quvvatlashning bir qator yetakchi tamoyillarini aniqlash imkonini beradi alohida ehtiyojli bolani rivojlantirishning har qanday muammosini hal qilishda kompleks, fanlararo yondashuv;

- ta'lim va tarbiya ishlarida dastur va yondashuvlarni o'zgartirish;

- oddiy bolalarning ham, alohida ehtiyojli bolalarning ham qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda individual va jamoaviy faoliyatning turli xil turlarini tashkil qilish;

- o'quv jarayonini tashkil etishda o'qituvchilar, ota-onalar, o'quvchilarning bir-birini to'ldiruvchi faoliyati;

- alohida ehtiyojli bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish;

- ta'lim jarayonida alohida ehtiyojli bolaning rivojlanishini doimiy qo'llab-quvvatlash kafolati;

Nogironligi bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy umumiy maqsadlari quyidagicha ekanligini ta'kidlab o'tish mumkin. Jumladan:

- bolaning rivojlanishidagi mumkin bo'lgan muammolarning oldini olish;

- bolaga rivojlanish, tarbiya va ijtimoiylashuvning dolzarb muammolarini hal qilishda yordam berish;

- individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish;

- ta'lim dasturlarini psixologik qo'llab-quvvatlash;

- adekvat o'zini o'zi qadrlashni shakllantirish;

- jismoniy va ruhiy salomatlikni muhofaza qilish va mustahkamlash;

- o'quvchilar, ota-onalar, o'qituvchilarning psixologik-pedagogik kompeten siyasini psixologik madaniyatini rivojlantirish;

- jamiyatda alohida ehtiyojli bolalarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish.

Inklyuziv ta’limni maktabgacha ta’lim bosqichidagi faoliyatiga nazar solganimizda ilk bosqichda rivojlanish buzilishlarini erta tashxislash va tuzatish, sog‘lig‘ida muammolar bo‘lgan bolalarning integratsiya sharoitida maktabda o‘qishga tayyorligini psixologik qo‘llab-quvvatlash zarur. Boshlang‘ich sinf ta’limi bosqichida esa maktabda o‘qishga tayyorgarlikni aniqlash, maktabga psixologik moslashuvni ta’minlash, o‘quvchining o‘quv faoliyatiga qiziqishini rag‘batlantirish kognitiv va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirish, istakni shakllantirishga yordam berish muhimdir. Undan tashqari o‘rganish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish ham juda muhimdir. Boshlang‘ich sinf darajasida alohida ehtiyojli o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash, yangi o‘quv sharoitlariga moslashish, shaxsiy muammolar va ijtimoiylashuv muammolarini hal qilishda yordam berish, hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish, nevrozning oldini olish, konstruktiv munosabatlarni o‘rnatishga yordam berishdan iborat. Shu bilan birga ota-onalar va tengdoshlar bilan, deviant xatti-harakatlarning oldini olishga e’tibor qaratiladi. Yuqori sinflarda esa inklyuziv ta’lim jarayonida kasbiy o‘zini-o‘zi belgilash, ekzistensial muammolarni hal qilishda yordam berish, o‘zini-o‘zi bilish, hayotning ma’nosini izlash, shaxsiy o‘ziga xoslikka erishish, vaqt nuqtai nazarini rivojlantirish, psixo-ijtimoiy kompetensiya va deviant xatti-harakatlarning oldini olish muhim hisoblanadi. Ta’limda inklyuziv ta’limni tashkil etish jarayonida integratsiya nuqtai nazaridan ta’lim-tarbiya va rivojlanish muammolarini hal etishda alohida ta’lim ehtiyojli bolaga zarur psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatuvchi sinf rahbari, maxsus o‘qituvchi, psixolog, tyutor yetakchi rol o‘ynaydi. Shunday qilib inklyuziv ta’lim ishtirokchilarini psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashni samarali tashkil etishda, turli darajadagi qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olgan rivojlanishda nuqsonlari bo‘lgan bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning o‘tish bosqichlariga alohida e’tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
3. R.Shomaxmudova, A.Berdieva "Jismoniy rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar bilan inklyuziv va maxsus ta’lim tizimida olib boriladigan korreksion pedagogik ishlar"- Razzoqov O.J- Toshkent-2007 yil.
4. M.A.Tilakova, A.Sh.Xolmurodov, Sh.M.Haydarov. “Imkoniyati cheklangan o‘quvchilar kreativlik ko‘nikmasini samarali shakllantirishning pedagogik masalalari”. O‘quv qo‘llanma. 2023 yil.